

Libyens revolutionære statsløshed og oprøret mod Gaddafi

Peter Seeberg

Opstanden i Libyen i februar 2011 kan forklares ved generel utilfredshed med de sociale vilkår og med et undertrykkende og korrupt regime. I den forstand adskiller opstanden sig ikke fra andre – om det nu er de nylige opgør med de autoritære ledere i Egypten og Tunesien eller folkelige opstande længere tilbage i historien. Men der er også forhold, der er specifikke for Libyen og som har haft betydning for den aktuelle borgerkrigssituation i Libyen.

Ud over de meget generaliserende forklaringer nævnt ovenfor, har nogle analyser hæftet sig ved en udtalt personkult knyttet til Gaddafis styre i Tripoli. Andre har lagt vægt på de libyske klaner eller på fraværet af nationalfølelse i et opsplittet Libyen. Denne artikel vil fokusere på et andet fænomen, nemlig udviklingen af den libyske stat og den særlige struktur, som kendetegner denne og som med en måske lidt søgt betegnelse kan kaldes for statsløshed. Det er synspunktet i artiklen, at for at forstå den tragiske nutid i den nordafrikanske stat, er det nødvendigt at se nærmere på den historiske udvikling af Gaddafis politiske system. De næsten 42 års statsudvikling, siden Gaddafi i september 1969 greb magten, er dermed artiklens udgangspunkt.

Gaddafi har i løbet af sine 42 år ved magten søgt at etablere et styre, hvor en række statsfunktioner bevidst er blevet nedprioriteret, således at der aldrig, på trods af relativ ressourcerigelighed, er opstået en bare nogenlunde velfungerende offentlig sektor eller statsmagt. Artiklen argumenterer for, at utilfredshed hermed, især hos de unge i Libyen, har spillet en væsentlig rolle for oprøret mod Gaddafis revolutionære regime. Spørgsmålet er imidlertid, hvordan det kan forklares, at udviklingen har forløbet således, og i hvilket omfang dette har været en bevidst strategi fra regimets side.

I slutningen af november 1969, i sin første større tale efter kuppet i september, udtalte Gaddafi, at det repræsentative demokrati ikke var en egnet statsform i Libyen. Det blev dog ikke ved den lejlighed klargjort, hvad der så skulle være den konkrete model for statsbygningen. Allerede på det tidspunkt var retoriske besværgelser snarere end nøje udarbejdede planer kendetegnende for de revolutionære ledere i Libyen. I denne tidlige fase var den arabiske nationalisme og arven efter Nasser væsentlig for Gaddafi. Det var således ambitionen at anvende de voksende olieindtægter til at genrejse arabisk storhed.

Det ideologiske grundlag for den nye libyske statsmagt var en doktrinær, nationalistisk socialisme, som blev funderet i en lokal kontekst, ikke ulig en række andre tredje verdens-baserede ledes visioner i de første årtier efter 2. Verdenskrig. Forsøgene på at basere det ideologiske felttog på en vis folkelig opbakning slog imidlertid fejl, ikke mindst fordi Gaddafi lagde sig ud med den lille vestligt orienterede elite, stamme- eller klanlederskabet og brede dele af befolkningen, som oplevede, at løfterne om sociale forbedringer ikke blev opfyldt. Samtidig havde Gaddafi held til at udmanøvrere de andre ledere fra kuppet i 1969 og i stigende grad samle magten hos sig selv.

Fra midten af 1970'erne blev han, med udgivelsen af *Den Grønne Bog*, revolutionens centrale ideologiske leder. Bogen præsenterer en sælsom blanding af Islam, socialisme, snusfornuft og rent vrøvl med sine tre dele: "The Solution of the Problem of Democracy" (sic!), "The Solution of the Economic Problem" og "The Social Basis of The Third Universal Theory". Værket rummer, i dets første del, argumentationen for, at en hierarkisk organisering i komitéer og/eller konferencer er det eneste sande demokrati: "Popular Conferences are the only means to achieve popular democracy. Any system of government contrary to this method, the method of Popular Conferences, is undemocratic. All the prevailing systems of government in the world today will remain undemocratic, unless they adopt this method. Popular Conferences are the end of the journey of the masses in quest of democracy."

Statsløshedens grundlag og udvikling

Det ideologiske grundlag blev allerede fra begyndelsen af 1970'erne ført ud i livet ved etableringen af revolutionære komitéer, der skulle udgøre fundamentet for regimet. Disse blev gradvist udbygget hen gennem årtiet, og fra 1977 blev det formelle apparat bestående af "Komitéer" og "Kongresser" fastlagt i sin (foreløbigt) endelige form med erklæringen om, at Libyen var et *jamahiriyya*, en stat styret direkte af masserne, folkets stat. Men parallelt med etableringen og udviklingen af det formelle styre, udviklede regimet sin egen uformelle magtstruktur, centreret omkring Gaddafi selv og baseret på sikkerhedsstyrker og efterretningstjenester organiseret under mere eller mindre officielle former. Desuden af revolutionære komitéer, dvs. korps af unge, ideologisk loyale grupperinger, der refererede direkte til lederen selv og havde mobiliserings- og indoktrineringsfunktioner.

Med disse, delvist uigennemskuelige magtstrukturer, konsoliderede Gaddafi sin dominans. Samtidig reduceredes den legitimitet, der måtte have været til stede. Og med opbygningen af en såvel formel som uformel magtbase elimineredes også muligheden for at etablere en opposition – eller blot udtrykke en anderledes opfattelse. Gaddafi blev i realiteten den, der traf alle væsentlige beslutninger og - hvis han skønnede at have brug for det – fik han beslutningen sanktioneret officielt af den relevante instans.

Op gennem 1980'erne udviklede og forandrede systemet sig – med lejlighedsvis opblødninger og setbacks. I anden halvdel af 1980'erne så en libysk *perestroika* dagens lys. Således gennemførte Gaddafi i 1987, efter nogen tids intern kritik, bl.a. af den økonomiske politik, hvad der blev betegnet "revolution inden for revolutionen". Denne garanterede visse rettigheder og friheder for befolkningen, omend langt fra internationale standarder. Desuden indebar reformerne en moderat liberalisering af detailhandelen og en delvis opgivelse af det statslige monopol på udlandshandel, som tilsammen førte til en genåbning af nogle lokale markeder, som var lukket af økonomiske årsager.

Undtaget fra liberaliseringerne var olie- og sværindustrien, men alligevel skabtes der en vis ny dynamik internt i den libyske økonomi. Udadtil oplevede Libyen imidlertid en isolation, som førte til, at ambitionerne ikke for alvor fandt udfoldelse. De eksterne problemer havde først og fremmest at gøre med forholdet til USA, der som en straf for en libysk bombeaktion på et diskotek i Berlin, som kostede to amerikanske soldater livet, i 1986 bombede udvalgte mål i Libyen. I 1988 fulgte Lockerbie-aktionen, som skulle få stor betydning for Libyens situation i 1990'erne, hvilket i høj grad havde at gøre med de sanktioner, som i 1992 blev indført fra FN's side. 1990'erne blev præget af sanktionerne, hvilket indebar stærkt forøgede problemer for regimet i Tripoli.

Væsentligt var imidlertid også de interne modsætninger, der dukkede op i 1990'erne. og hang sammen med voksende utilfredshed med Gaddafis styre. I 1993 var der et attentat mod den libyske leder, i midten af 1990'erne var der i voksende omfang kritiske røster fremme fra indflydelsesrige stammeledere i landet og mest alvorligt var en opblomstring af militant islamisme. I kombination med økonomiske vanskeligheder, som kom til udtryk i manglende udbetalinger af lønninger for offentligt ansatte og udbredt varemangel, skabte dette en kritisk situation for Gaddafi, som indså, at det var nødvendigt at sadle om, hvis ikke isolation udadtil og voksende intern uro skulle anfægte hans hidtil ubestridte magtposition.

Forsøg på åbning, men mangel på udvikling

Med udviklingen i perioden efter april 1999, hvor Gaddafi indrømmede libysk ansvar for Lockerbie-tragedien, vendte billedet yderligere, begunstiget af høje oliepriser på verdensmarkedet. Den forbedrede situation gjorde det lettere for Gaddafi at kooptere den opposition, som var begyndt at vise sig i 1990'erne. Rentier-økonomien – 97% af statens indtægter stammede i 2003 fra olieeksport – kom bl.a. til udtryk ved, at den libyske elite og i nogen grad også den almindelige befolkning blev købt til fortsat loyalitet. På det økonomiske felt blev det forsøgt at reformere inden for forskellige centrale udviklingsfelter, bl.a. inden for landbrug, turisme og handel. Men tilsyneladende var Gaddafi ikke for alvor helt klar over, hvordan han bedst sikrede en stabil, positiv udvikling hvad angik nye internationale kontakter og interne fremskridt.

De mange initiativer blev således ledsaget af en inkonsekvent og ind i mellem endda direkte kontraproduktiv italesættelse af målene for Libyens udvikling, som disse opfattedes af Gaddafi. Således blev forsøg på at tiltrække udenlandske investeringer og udenlandske eksperter til at rekonstruere sanktionsramte industrianlæg ledsaget af taler fra Gaddafis side, hvor han pludselig advarede mod for stor udenlandsk indflydelse. Overordnet set så det ud til, at udviklingen foregik i to hastigheder: olieindustrien blev sikret en nogenlunde positiv udvikling, mens de øvrige sektorer ikke for alvor fik den vind i sejlene, som der rent faktisk – Libyens økonomiske potentiale taget i betragtning – var dækning for.

Et væsentligt problem for Libyens udvikling havde at gøre med den statsløshed, som blev skabt med Libyens politiske udvikling siden 1969. Adskillelsen mellem det formelle politiske system, komitéer og kongresser på den ene side, og det uformelle, men reelle magtcentrum omkring Gaddafi på den anden side, bidrog i meget høj grad til problemerne. Og centraliseringen af den reelle beslutningskompetence hos en enkeltperson, hvis dømmekraft og indsigt på en række områder syntes begrænset, forstærkede problemerne. Årsagerne, som

Dirk Vandewalle peger på i sin "A History of Modern Libya", var for det første fravær af opbygning af et bare nogenlunde velfungerende statsligt apparat og for det andet fraværet af folkelig deltagelse i meningsfulde politiske institutioner.

Gaddafis fald

Statsløsheden har ironisk nok ført til, at staten er ekstremt dominerende i samfundslivet. Og da statsapparatets overbygning ikke er en rationel, politisk styret enhed, men et komplekst, irrationelt system, hvis afgørelser overvåges af den uformelle, men højst reelle leder, Gaddafi, mangler der simpelthen konsistens og dynamik i udviklingen på en lang række væsentlige områder af samfundet. Det betyder, at udviklingen går i stå og at der ikke er nogen konsensus om de beslutninger, der træffes eller blot forståelse for baggrunden for disse. Netop manglen på en form for forståelse for de væsentlige beslutninger, der er blevet truffet, skaber frustration, specielt hvis enhver kan se, at (nogle af) beslutningerne er uhensigtsmæssige, for nu at udtrykke det neutralt.

Manglen på opbakning til det politiske system har på den måde været en ikke uvæsentlig del af grunden til den bevægelse, der førte til oprøret mod Gaddafi. Det var i længden helt utåleligt at se en inkompetent diktator skalte og valte med Libyens betydelige ressourcer og muligheder i et politisk system, hvor rationel medvirken ikke var meningsfuld. Statsløsheden umuliggjorde samtidig etableringen af en opposition i traditionel politisk forstand, hvilket naturligvis også har været væsentligt for den voksende utilfredshed med Gaddafi, der kulminerede med demonstrationerne i februar 2011. Umuligheden af at etablere en opposition er ikke et særegent vilkår for Libyen, men har måske her en særlig karakter, givet den særlige form for politisk ledelse.

Hertil kommer, at den unge (og numerisk særdeles talstærke) generation i voksende grad er blevet lede og kede af regimet. Af tre årsager: For det første fordi Libyens ressourcer ikke økonomisk er kommet de unge til gode, men er blevet misbrugt af et inkompetent regime. For det andet fordi de unge er blevet forholdt udviklingsmuligheder af en dårligt fungerende offentlig sektor, det være sig uddannelsesmæssigt, socialt eller hvad angår fritidsaktiviteter og moderne kommunikationsmidler. For det tredje fordi ungdomsarbejdsløsheden er høj i et samfund med store potentialer for vækst.

Derfor har de taget piller og lyttet til bin Laden, som det hed, da Gaddafi forleden skulle forsøge at forklare, hvorfor de unge var imod ham.

Litteratur

- Braut-Hegghammer, Malfrid: Libya's Nuclear Turnaround: Perspectives from Tripoli, *Middle East Journal* 2008, Vol. 62, No. 1, pp. 56-72.
- Joffé, George: Libya: Past and Future? Al Jazeera.net, (<http://english.aljazeera.net/indepth/opinion/2011/02/201122412934486492.html>)
- Juhl, Peter: Qaddafi and the false dawn of a 'New Libya', *Foreign Policy, Middle East Channel*, posted 23 February 2011.
- The Middle East and North Africa*, 57th Edition, Routledge, London, 2011.
- al-Qaddafi, Muammar: The Green Book*, part 1-3, <http://www.mathaba.net/gci/theory/gb1.htm>.
- St John, Ronald Bruce: *The Changing Libyan Economy: Causes and Consequences*, *Middle East Journal* 2008, Vol. 62, No. 1, pp. 75-91.
- St John, Ronald Bruce: Libya and the United States: a Faustian Pact? *Middle East Policy* 2008, Vol. 15, No. 1, pp. 133-147.
- Vandewalle, Dirk: *A History of Modern Libya*, Cambridge University Press, Cambridge and New York, 2006.